

EL PROMASÓ (<MASÓ)

Carme PLAZA I ARQUÉ

El/lo *Promasó*, [lu pruməzó] o també amb menys freqüència *Plomasó* [pluməzó] el nom actual d'una plaça de Barberà de la Conca, situada al cap d'amunt del poble, davant del castell. L'etimologia d'aquest mot presenta alguns problemes. D'entrada sembla derivar d'un compost de *puig*. Poden abonar aquesta afirmació la pronunciació descuidada de la paraula, «pumassó», —que també apareix al segle XVIII (*Lli. Iglésia* fol. 2r)— i la situació actual de l'indret en la part més elevada de la vila. La segona part, *masó*, amb prou feines podria derivar de *Maior* > major. La significació *Puig Major* no resultaria massa desafortunada si es referís a les característiques geogràfiques del lloc, però costa una mica d'explicar un compost de *puig* quan a la toponímia barberenca aqueixa paraula no existeix. Per designar una elevació de terreny d'aquest tipus s'empra la paraula *tossal* (*Tossal Gros*, *Tossal de les Forques*, *Tossalets...*). És impensable que l'únic topònim on apareix la forma *puig* tingui un complement i no es conservi el simple apel·latiu: en la formació de topònims s'utilitza primer el nom comú, i després, quan és necessari distingir-lo d'altres, se li afegeixen complements (MOREU-REY, *Nostres noms*, 19-28. En aquest cas, l'origen del topònim l'hem trobat en la documentació¹:

Plassa dita de masó (*Vis Prior* 1648 p. 138; *Pla de masó* (Cp. 1678, f. 14v).

Per tant, la paraula actual deriva d'un compost de *pla* o *plassa* i d'un nom propi, *mesó*.

La primera part no presenta dificultats ja que és normal la confusió «*pla*», «*plaça*», «*prat*» en la toponímia com es veu en altres noms del terme: *Pla d'en Targa* | *Prat d'en Targa*. La segona part mereix un interès especial: Aquesta paraula no apareix en cap més topònim actual però sí en topònims pretèrits. En ells alterna la vocal inicial en *e* o *a*; la major part de vegades va sense article, i és sempre complement d'un nom comú. Aquests són els casos en què apareix:

«... in Chasas de la meso... in ciggar [sitjar?] de la meso...» (*Lib. Div.* f. 27v); «*mas de masó*» (*Ll.* 1410; *Cp.* 1558; *Val.* 1695); «*molí de (la) masó(n)*» (*Ll.* 1410; *Ll.* 1427; *Cp.* 1498; *Cp.* 1558; *Cp.* 1678; *Val.* 1695); «*ort de masó*» (*Ll.* 1410; *Ll.* 1427; *Cp.* 1498; *Cp.* 1558; *Cp.* 1678; *Val.* 1695); «*pont de masó*» (*Ll.* 1410); «*vi-*

nyes de masó» (Ll. 1410; Cp. 1498; Cp. 1558; Cp. 1678; Val. 1695); «*hera de masó»* (Cp. 1678).

En estudis de toponímia, la menció d'aquest mot és a partir del mateix topònim. COROMINES (*Est. Top.* I, 18 n.) cita La Masó, un municipi de l'Alt Camp, com a derivat del llatí MANSIONEM «etapa del camí». MOREU-REY (*Nostres noms*, 76) diu que *La Masó* s'allunya del grup de topònims que signifiquen casa rural «mas» i procedeix directament del topònim llatí. Encara que aquestes explicacions són correctes no tenen res a veure amb la quantitat de topònims barberencs on apareix la paraula *masó*. Com sempre, COROMINAS (DCELC, III, 232) ajudarà a trobar-ne l'etimologia; diu que la paraula «mesón»² ve del llatí MANSIO-ONIS «permanencia», «vivienda», i afegeix: «*pero es dudoso si es descendiente indígena de la voz latina o solamente tomado del francés maison «casa» como voz traída por los monjes de Cluny y otros, y por los pobladores franceses de Toledo»*. Cita documents antics que abonen aquesta procedència i assenyala que en textos gallecs o portuguesos es refereix a monestirs o residències de religiosos, sobretot en els ordes del Temple i de Calatrava. Sembla doncs que la paraula *mesó* es relaciona, almenys a Barberà, amb els establiments religiosos. Barberà va ser una important comanda templera (SANS I TRAVÉ, *Establiment Templers*) i la seva toponímia reflecteix aqueixa estructura política.

Intentarem seguir el rastre de la paraula *mesó* a través de documents dels Templers: En la major part de documents llatins consultats de les comandes del Temple de Tortosa, de Barberà i de Gardeny, apareix la paraula *domus* amb el sentit general de «Casa del Temple», *Domus militie Templi*, alternant amb molta menys freqüència amb la paraula llatina *mansionem*. De vegades, en un mateix document coexisteixen la paraula *domus* i *mansionem*. El més normal és que la primera sigui emprada en sentit general, com a orde del Temple, i la segona com a casa o preceptoria concreta: *de mansione comendatore barberano* (*Lib. Div.*, f. 34). El significat «casa» s'aplica tant a convents com a establiments menors que depenen d'un convent. L'homonímia emprada pels Templers respecte a llur organització es reflecteix perfectament en aquests documents (FOREY, *Templars*, 90). Quan dins de textos llatins del segle XII apareixen mots en català (*Lib. Div.* f. 27), és quan registrem la paraula *mesó* (que no es confon mai amb *mansus* també derivat de *mansionem* perquè ambdues paraules, a més de tenir una forma diferent, —*manso* ()mas], pertanyen a camps semàntics completament diferents). Citem com a primers exemples: 1175, «*a occidio in chasas de la meso (...) in cigar de la meso*» (*Lib. Div.* f. 27v); 1190-1210, «*haec est memoria de querimonias que facit la meso del temple et Magister ceterisque fratribus Barbera (...) en que la meso demanda la medietate (...) supra lo domenge de la meso*» (Citat per MIRET I SANS, *Pro sermone*, 166).

De tot això sembla possible creure que la paraula *mesó*, malgrat l'espòrica aparició de *mansionem*, derivi de francès. Apareix aquesta forma quan s'escriu en català, mentre que, quan s'utilitza el llatí, la paraula més freqüent és «*domus*». És lògic que hagi estat manllevada del francès ja que la major part d'ordes religiosos (templers, benedictins, cistercencs) provenien d'aquest país. Poden coe-

xistir *domus* i *mansionem*, mots llatins, i *mesó*, mot romànic, en un mateix document. El seu significat és restringit a l'orde i a les fundacions de l'orde. En tots els exemples citats es fa palesa la pertinença d'un primer element (terres, hort, mas, vinyes) a la *Mesó*, és a dir a la casa de Barberà del Temple en els primers temps, i després a la de l'Hospital. A partir del capbreu de 1498 apareix un nom nou en la toponímia barberenca: *senyor*. Fins aleshores quan s'han nombrat els dominis del senyor feudal s'han nombrat els personatges: *els diumenges de Puigverd*, *els diumenges de Montagut* o *la Castlania*. Un repàs a la situació de les partides del terme mostra que les possessions de Masó i del Senyor són coincidents; el Senyor és el senyor Prior, ara de l'orde de l'Hospital de Sant Joan ja que aquest orde va heretar els béns del Temple, l'any 1312. A partir de 1558 es cita «senyor» i, de vegades, també «senyor Prior»; per tant, no és possible cap confusió. Encara més, en el citat capbreu de 1558 trobem: «*lo tros del Senyor dit l'ort de mesó*» (f. 36v); «*l'hort del senyor Prior dit l'hort de masó*» (f. 26v), i vint anys més tard: «*la here de masó que és del senyor*» (Cp. 1678, f. 19r), i encara: «*l'ort de masó del senyor Prior*» (Val. 1695, p. 150). En aquests casos, es pot entendre que el que era realment conegut com a posseïdor era el senyor Prior encara que alguns trossos conservessin un altre possessiu, *masó*, el significat del qual devia ésser poc conegut ja que necessitava explicació. La progressiva substitució que sofrirà el mot *masó* a favor de *senyor* no fou deguda al canvi d'orde religiós sinó al fet que el primer s'havia convertit en un fòssil lingüístic que romanía només en la toponímia.

Mesó tenia un significat molt restringit que anà perdent valor denotatiu a mesura que l'estructura social anà canviant. Això explica la seva ràpida desaparició ja que, si bé la paraula és citada en el capbreu de 1678 «*pla de mesó*», pocs anys més tard (Val. 1695) es confon en *plomasó*. No es tracta d'una ràpida evolució en el temps, sinó d'un registre culte (el del capbreu) i d'un registre popular (el del *Llibre de les Valies*).— Després de la Desamortització, la toponímia barberenca canviarà de fesomia. Moltes partides del terme agafaran noms individualitzadors («*el molí de l'Amorós*», «*l'era del Guineu*») en els terrenys que abans pertanyien al Senyor. Actualment es conserven només topònims amb aquest complement: «*la parada del Senyor*», «*la rasa del Senyor*», i només un, i encara molt evolucionat, amb *mesó*: *Prumasó*. Potser fou a partir del segle XVI quan el mot *masó* significà ben poc per als barberencs; per això quan, en 1695, s'escriu *Plomasó*³ ja s'ha perdut definitivament el rastre de la seva etimologia. La forma usual del topònim és *Prumasó* i —amb menys freqüència— *Plumasó*. L'alternança *plu* / *pru* és usual a la llengua ja que es tracta de dues líquides: *prat* / *pla* també alternen en *Pla d'en Targa* i *Prat d'en Targa*, com ja hem vist. El canvi d'*a* a *o*, *u* també es pot explicar per influència de la *m* següent que labialitza la vocal anterior⁴ (it., *demani*) *domani*). Abans de produir-se aquest canvi fonètic s'ha produït l'el·lisió de la preposició, procediment normal en la formació de topònims que segons MOREU-REY (*Nostres noms*, 21) indica formació —o evolució— recent, com és aquest cas.

La paraula *mesó* ha quedat centrada fins ara a Barberà però apareix en altres indrets: a Selma (Alt Camp), que va ser de domini templer, existeix actualment

l'ermita de *Sant Pere de la Mesó* (GAVIN, *Inventari*)⁵. El poble de *La Masó*, abans esmentat, també pertany a la mateixa família etimològica. SANS (*El Rourell*) suposa que l'actual terme de *La Masó* pertanyia al Raurell (Alt Camp), que fou durant uns anys —de 1162 a 1248— una preceptoria de la comanda templer de Barberà. Podia haver estat un «mas» de domini templer com es llegeix als documents: «*sortem terram quem habemus in loco quo dicitur manso de la meso in territorio Tarraconensi (...) apud rourellum veterem*» (*Cart AB* f.171 R). Aquí queda clara la distinció semàntica entre *mansus* i *meso*. També a l'Aragó apareix citat un establiment templer, que depenia de la casa de Calataiud, anomenat *masones* (MIRET, *Les cases*, 308).

Segons COROMINES (DECat), el significat MANSIONEM «etapa nocturna de las postas romanas» —castellà «mesón»— devia tenir un ús minoritari en català del qual només s'ha conservat algun testimoni aïllat. Els dos exemples que COROMINES cita són un document de 1178 i un topònim a Poboleda (Priorat). El primer text, malgrat la suposició de Coromines té el mateix valor semàntic que els casos de *mesó* anteriors: «*laxo tota mea honor (...) in kausiment del magestre de la meso vel de ipsos fratres*» (citat per MIRET, *El més antic*, 253). «Meso» vol dir convent o establiment (sigui quin sigui l'Orde) perquè es relaciona temàticament amb *magestre* i *fratres*, paraules usuales dins del vocabulari dels ordes religiosos. En el segon exemple, s'hauria de tenir en compte la relació dels primers poblaments de Poboleda amb comunitats ciscercenques i després cartoixanes (Poboleda va ser el primer nucli del monestir de Scala Dei).

El topònim *masó* —i variants— com a indicador de possessió dels Ordes religiosos al nostre país potser és més freqüent del que ens pensem. Caldria una revisió dels possibles derivats de MANSIONEM, i veure, tenint sempre en compte la història del lloc, si estan o no relacionats amb algun Orde. Només de manera intuïtiva, crec que aquest topònim es relaciona principalment amb l'Orde de Temple, però pot denotar-ne d'altres. La major freqüència amb què apareix en documents templers pot ser deguda al paper cabdal que aquests tingueren en la Reconquesta a la Catalunya Nova.

1. Agraeixo a J. FUGUET el seu ajut i orientació en la consulta de documents.
2. No he pogut consultar la paraula «mesó» al DECat, perquè no apareix com a entrada al volum V (LL - NY) i remet a la paraula «romandre».
3. És impossible de saber si la pronunciació era amb *o*, o amb *u* com la registrada al *Llibre de la Iglésia Nova*. L'escrivà del *Llibre de les Valies* no devia ser de Barberà perquè en cap moment registra la fonètica dialectal (*casis, terris, Sant Peri*) com és freqüent en altres documents de la vila.
4. Agraeixo a J. VENY els aclaridors comentaris sobre alguns aspectes fonètics.
5. En aquest cas existeix, però, la possibilitat del pas d'una via romana, per Selma («septima») i Sant Pere de Gaià. (V. nota sobre rius i vies romanes en aquest mateix Butlletí). NDLR.

FONTS DOCUMENTALS

- (Cp. 1498) *Capbreu de Barberà*. Arxiu Diocesà de Tarragona (Arxiu Parroquial de Barberà), Caixa 9, vol. 68.
- (Cp 1558) *Capbreu de Barberà*, ACA, Gran Priorat, arm. 13, vol. 6.
- (Cp 1678) *Capbreu de Barberà*. Biblioteca del Seminari Episcopal de Barcelona, Man. 184.
- (Cart. A.B) *Cartulari A.B. del bisbe Rocabertí*, Arxiu Diocesà de Tarragona.
- (Lib. Div) *Liber diversorum donationum et aliorum instrumentorum Concessorum domui et fratribus militiae Templi Salomonis*, Arxiu Diocesà de Barcelona.
- (Ll. 1410) *Llevador*, ACA, Sant Joan de Jerusalem, arm. 13, llig. 3.
- (Ll. 1427) *Llevador*, ACA, Sant Joan de Jerusalem, arm. 13, llig. 3.
- (Lli. Iglésia) *Llibre de la Iglésia Nova 1792*, Arxiu Diocesà de Tarragona (Arxiu Parroquial de Barberà), lli. 116.
- (Val) *Llibre de les Valies 1695*, Arxiu Municipal de Barberà.
- (Vis Prior) *Visita Prioral 1648*, ACA, Sant Joan de Jerusalem, arm. 13, vol. 17.

BIBLIOGRAFIA

- J. COROMINES, *Estudis de toponímia catalana*, I, Barcelona 1965 (COROMINES. *Est. Top.*). *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana* per J. COROMINES, v, Barcelona 1985. (DECat).
- Diccionario Crítico Etimológico de la Lengua Castellana* per J. COROMINES, III, Madrid 1976 (DCELC).
- A. J. FOREY, *The Templars in the Corona de Aragon*, London 1973 (FOREY, *Templars*).
- J. GAVÍN, *Inventari d'Esglésies de Catalunya*. VI, Barcelona 1979. (GAVÍN, *Inventari*).
- J. MIRET I SANS, *El més antic text literari escrit en català, precedit per una col·lecció de documents dels segles XI, XII i XIII* «Revista de Bibliografia catalana», IV, 1904. (MIRET, *El més antic*).
- J. MIRET I SANS, *Les cases de Templers i Hospitalers en Catalunya*, Barcelona 1910 (MIRET, *Les cases*).
- J. MIRET I SANS, *Pro sermone plebeico*, BRABL VII. (MIRET, *Pro sermone*)
- E. MOREU-REY, *Els nostres noms de lloc*, Palma de Mallorca 1982 (MOREU-REY, *Nostres noms*)
- J. M. SANS TRAVÉ, *Alguns aspectes de l'establiment dels Templers a Catalunya: Barberà*, «Quaderns d'Història Tarraconense», Tarragona, I (1977) 9-58 (SANS, *Etabliment Templers*).
- J. M. SANS TRAVÉ, *El Raurell, una preceptoria del Temple al Camp de Tarragona (1162?-1248)*, «Boletín Arqueológico», 133-140, Tarragona 1979, 133-201 (SANS, *El Raurell*).